

Anna Kisielewska

Zagroda Orczyków w Sułoszowej - nowy rezerwat budownictwa ludowego

Ochrona Zabytków 30/3-4 (118-119), 151-154

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

vation. Nevertheless, a number of original seams remained intact. This applies to those of the bodice, the seams of upper sleeves (unsewn but over the length of 8 cm), the seams of inner sleeves and five seams of the skirt.

The respective parts of the dress were cleaned with distilled water with an addition of a decoction of soap-root (*radix saponariae*), due attention being paid to all the descriptions and measurements made previously. The metal lace was cleaned as well and so were the sequins adorning the lace and the metal thread border. The

fabric properly dried and steamed, the operation of its doubling was taken up, however, only with regard to the destroyed, frayed or worn parts of the gown. Cotton batiste of linen weave was used as underlayer. A thin silk thread was used in doubling and the cotton and flax ones in stitching the parts of the dress together. Direct dyes were used for dyeing the conservation materials.

Apart from doubling the satin and taffeta the proceedings discussed also embraced repairing and conservation of the damaged lace and sequins.

ANNA KISIELEWSKA

ZAGRODA ORCZYKÓW W SUŁOSZOWEJ – NOWY REZERWAT BUDOWNICTWA LUDOWEGO

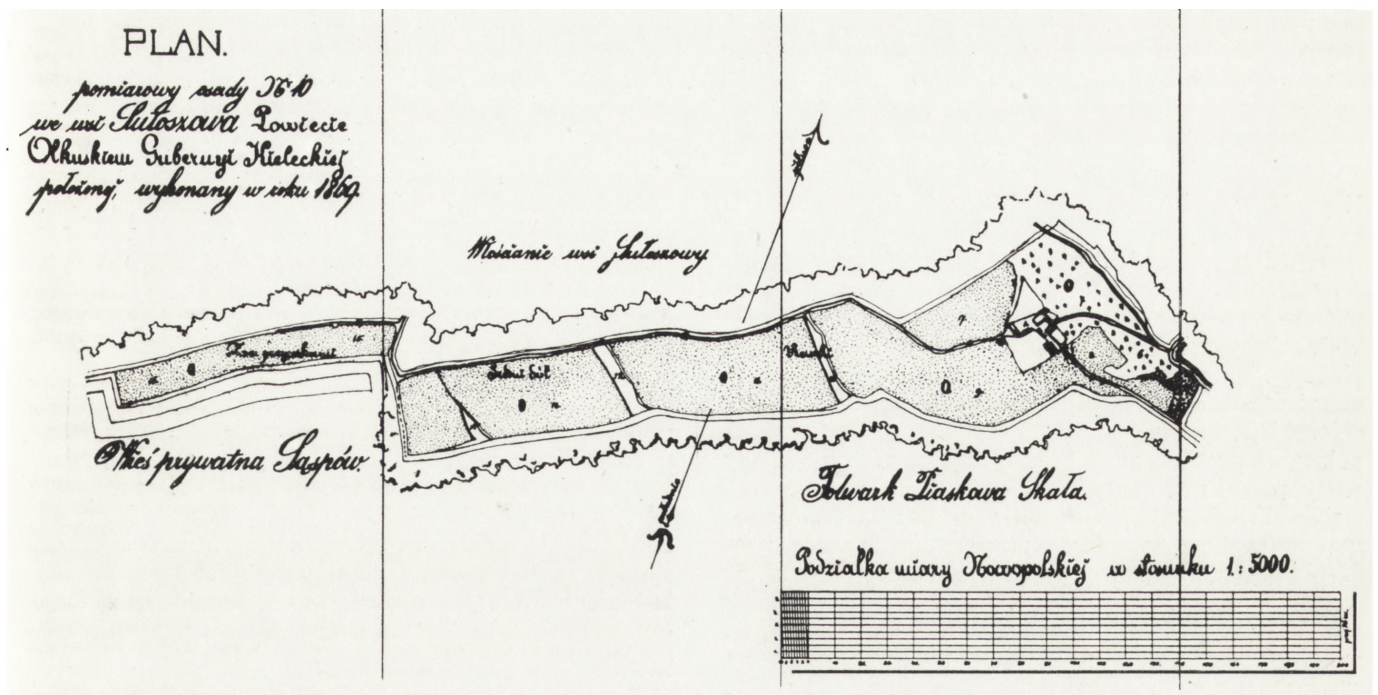
W październiku 1974 r. z inicjatywy ówczesnego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie — dr Hanny Pieńkowskiej — została zakupiona przez Wydział Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie (umowa notarialna z dn. 10.X.1974 r.) zagroda, stanowiąca przez przeszło sto lat własność wielopokoleniowej rodziny Orczyków.

Posiadłość ta położona jest na działce gruntowej nr 1864/5 oraz 1867/1, o łącznej powierzchni 4326 m²; 1/3 arealu zajmują zabudowania mieszkalno-gospodarcze i sad, 2/3 — pola uprawne, pastwisko przydomowe, miedze i teren przeznaczony na drogi dojazdowe.

Zespół obiektów wchodzących w skład zagrody reprezentuje istotne wartości, na które składają się: walory krajobrazowe (tj. korzystne widokowo usytuowanie zabudowań na stoku ponad drogą przelotową przez wieś

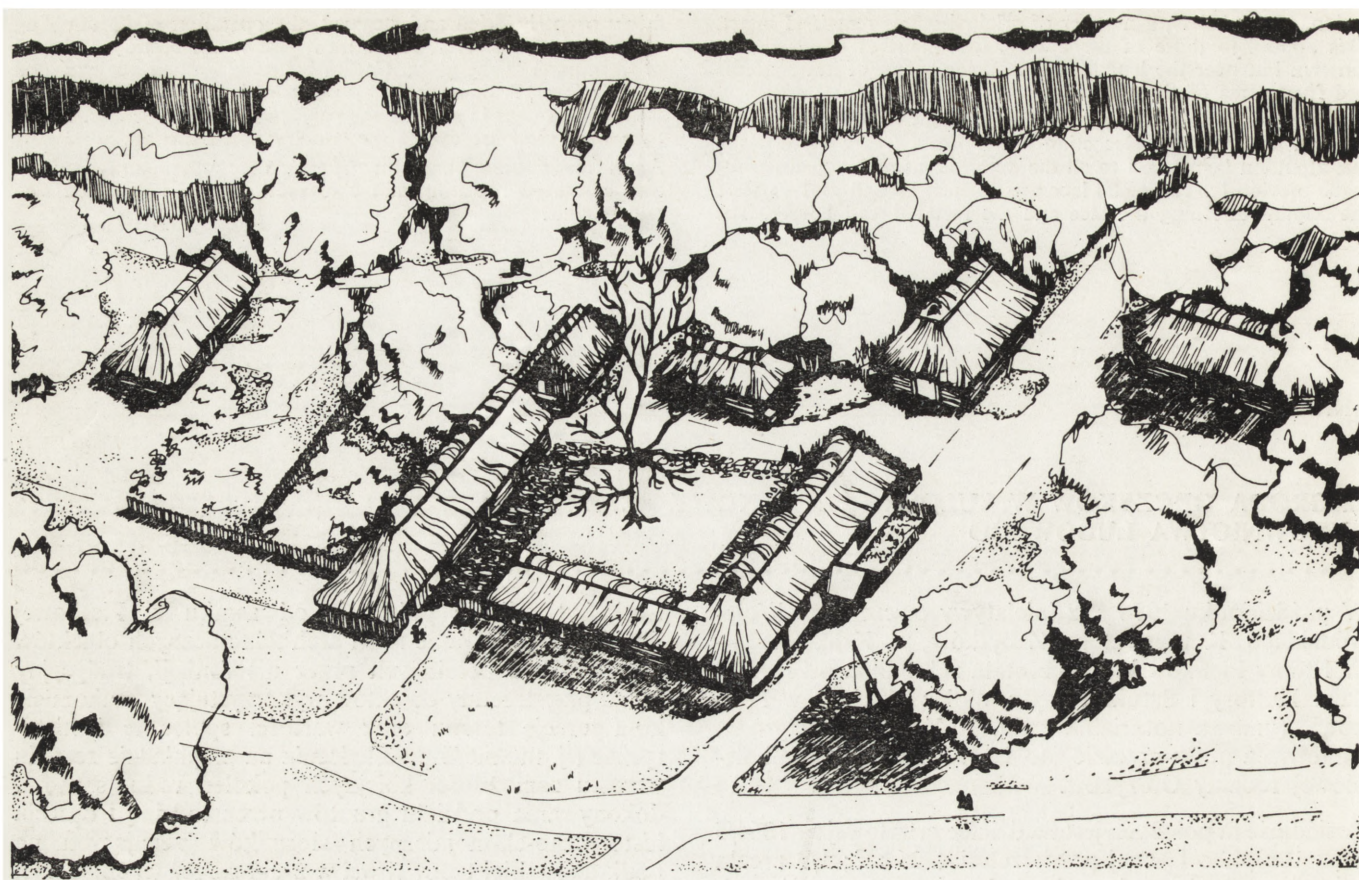
i niezbyt odległe położenie od zamku w Pieskowej Skale), zróżnicowanie form architektonicznych obiektów i wielorakość pełnionych przez nie funkcji, tradycyjny układ przestrzenny obiektów wykorzystujący znakomicie konfigurację terenu oraz wartości społeczne i historyczne (tj. możliwość prześledzenia na przykładzie zespołu wzrostu zamożności kolejnych pokoleń rodu, sposobu dokonywania podziału gruntów przez rodzinę i odbicia historyczno-ekonomicznych stosunków panujących na podkrakowskiej typowej wsi w życiu zamożnej chłopskiej rodziny). Na uwagę zasługują także zachowane elementy wyposażenia wnętrza i ciekawe detale, w tym szczególnie urządzenia piecowe i kominowe.

Dla dawnego rejonu olkuskiego tego rodzaju zwarte zagrody, zwane okołami, zamknięte w mniej lub bardziej regularny czworobok, są zjawiskiem powszechnym.

1. Plan katastralny zagrody Orczyków w Sułoszowej z 1869 r.; widoczny jest areal upraw rolnych oraz rozkład budynków w obrębie zagrody (rys. J. Kisielewski)

1. Cadastral plan of the Orczyk family farmstead, at Sułoszowa (1869); note the cultivated land area and layout of buildings within the farmstead

2. Zagroda Orczyków w Suloszowej, widok z lotu ptaka (rys. J. Kisielewski)
 2. The Orczyk family farmstead at Suloszowa, aerial view

W środkowej i północnej części powiatu noszą nazwę „podokole”, na południowym wschodzie — „okół” (Kosmołów, Przegonia) lub też „zabudowania okoliczne” (Suloszowa). Zagrody okołowe składają się przeważnie z budynku mieszkalnego i budynków gospodarczych, tworzących czworobok zamknięty, z wyjątkiem zazwyczaj odsuniętej od reszty stodoły. Zamknięta część podwórza nosi wszędzie jednakową nazwę „obora”. W zależności od zamożności właścicieli okolicy mogły się różnić zarówno wielkością, jak i liczbą zabudowań gospodarczych.

Zagroda Orczyków w swym obecnym stanie pochodzi (z wyjątkiem prostokątnej stodoły) sprzed 1869 r., tj. sprzed daty sporządzenia planu katastralnego realności noszącego tę datę. W skład zagrody wchodzi: budynek mieszkalny o konstrukcji zrębowej z późniejszym prawdopodobnie ganeczkiem na słupkach (w budynku tym planuje się w przyszłości urządzenie tradycyjnych wnętrz odzwierciedlających stan zamożności bogatej rodziny chłopskiej); chlew o ścianach wykonanych z kamienia polnego i drewna, gdzie znajdowały się również składy paszy, plew i podręcznych narzędzi; obora o konstrukcji zrębowej, podobnie jak pozostałe obiekty kryta czterospadowym słomianym dachem (projektuje się w niej urządzenie wewnątrz związanych z hodowlą). Czworobok okółu zamykają trzy małe obiekty: piękny podpiwniczony spichlerzyk o konstrukcji zrębowej, tzw. świronek, drugi mniejszy również o konstrukcji zrębowej i nieco odsunięta w tył wozownia, będąca dowodem zamożności właścicieli.

W spichlerzykach proponuje się urządzenie wystawy naczyń glinianych i wyrobów plecionkarskich, w wozowni prócz wozów ukazane będą wyroby kowalskie. W dużej

oktogonalnej stodole, o unikalnych proporcjach i sochowo-ślemieniowej konstrukcji dachu, leżącej w głębi sadu, ma być urządzona wystawa sprzętu rolniczego. Stodoła nowsza, prostokątna, ma przez pewien czas służyć jako magazyn oraz pracownia konserwatorsko-stolarska. Obiekty tworzące zagrodę oraz przylegający do gospodarstwa sad i warzywnik ogrodzone są starym żywoplotem, w obrębie którego mieściła się również pasieka.

Tego rodzaju rezerwat budownictwa, będąc autentycznym dokumentem dziewiętnastowiecznej kultury chłopskiej zasługuje na szczególną uwagę. Zgodnie ze współczesnymi tendencjami ochrony zabytków, respektującymi zasady sprecyzowane przez ICOM w 1957 r. w Kopenhadze, zachowanie obiektów ludowej architektury w naturalnym środowisku jest najważniejszą formą ich ochrony. Szczególne znaczenie do tego rodzaju zasad postępowania konserwatorskiego przywiązują państwa urbanizujące się w szybkim tempie po drugiej wojnie światowej, które prócz skansenów powołują do życia małe rezerваты architektoniczno-przyrodnicze in situ. Znamy takie przykłady z obszaru NRD, Czechosłowacji, Rumunii, Jugosławii, a nieobce są także na naszym terenie etnicznym (np. zagroda sołtysia Moniaków w Zubrzyicy Górnej, która dała początek orawskiemu skansenowi, chałupa-rezerwat w Bielinach koło Kielc, liczne przykłady budownictwa żuławskiego i inne).

Obecne województwo krakowskie nie ma ani jednego tego typu rezerwatu chłopskiego budownictwa, pomimo że dziesiątki cennych obiektów ubywa rokrocznie z ewidencji zabytków. Ojcowski Park Narodowy, w którego grani-

3. Zagroda Orczyków w Sułoszowej, fragment zabudowy (fot. T. Wanat)
 3. The Orczyk family farmstead at Sułoszowa, a section of built-up area

cach leży wieś Sułoszowa, z racji swych rekreacyjnych i turystycznych funkcji, jak również konieczności zachowania dawnych form zabytkowego budownictwa charakterystycznych dla Doliny Prądnika — jest miejscem szczególnie predestynowanym do rozwijania tego rodzaju form ochrony. Są one uwzględnione w planie przestrzennego zagospodarowania OPN. Niestety praktyczna realizacja słusznych form ochrony napotyka wiele przeszkód natury finansowej i wykonawczej. Toteż zagroda Orczyków jest na tym terenie swoistym precedensem, pierwszą konkretnie zrealizowaną inicjatywą, która pozwoli na przetrwanie zagrożonym zabytkom.

Historia uruchomienia wykonawstwa i zestawienie dotychczas wykonanych prac przedstawia się następująco: W 1975 r. (marzec) Wojewódzki Konserwator Zabytków zwrócił się do Kierownictwa Odnowienia Zamku Królewskiego na Wawelu z prośbą o oddelegowanie pracownika do merytorycznego nadzoru nad pracami zabezpieczającymi w zagrodzie Orczyków.

W czerwcu 1975 r. zlecono ze środków WKZ opracowanie kosztorysu na roboty zabezpieczające. Ustalono również program postępowania konserwatorskiego i zlecono wstępny projekt zagospodarowania przejętego terenu.

W jesieni 1975 r. Kierownictwo Odnowienia Zamku podjęło się wykonania podstawowych prac zabezpie-

czających obiekty i wykupiony teren przed dewastacją. Przyczyną opóźnienia wykonawstwa był brak podstawowej dokumentacji.

Kierownictwo Odnowienia Zamku Królewskiego na Wawelu powołało na miejscu niewielką brygadę wykonawczą, złożoną z 3 cieśli, nad którą nadzór pełnił starszy technik budowlany.

Do lipca 1976 r. wykonano prace, z których jako najważniejsze należy wymienić:

- oczyszczenie terenu z zachwaszczenia, odpadków i gruzu;
- zabezpieczenie walącego się muru kamiennego chlewu od strony drogi;
- wykonanie trwałego ogrodzenia wokół zagrody;
- uporządkowanie drogi lokalnej;
- wykonanie bieżących prac ogrodniczych;
- zabezpieczenie pokrycia dachowego w uszkodzonych miejscach;
- adaptacja nowej, murowanej, wolno stojącej kuźni na cele socjalne dla pracowników.

Wykonawstwo prac zabezpieczających w Orczykówce napotyka wiele trudności wynikłych z nieuregulowania do końca spraw administracyjnych, z trudności związa-

nych z brakiem dojazdu dla transportu, brakiem tradycyjnych materiałów budowlanych stosowanych w budownictwie wiejskim, koniecznością czasowego zagospodarowania gruntów ornych stanowiących areał zagrody. Największą trudność stanowi tu konieczność przełamania barier psychologicznych w miejscowym środowisku, gdzie po raz pierwszy przystąpiono do remontu starych, „nikomu niepotrzebnych” chałup. Program prac w najbliższym czasie obejmuje następujące zagadnienia:

- uruchomienie kredytów na remont konserwatorski obiektów ze środków Wydziału Ochrony Zabytków Miejskiego Urzędu w Krakowie oraz ze środków Zarządu Rewaloryzacji Zabytków Miasta Krakowa;
- uruchomienie pracowni konserwatorsko-budowlanej na miejscu;
- wykonanie planu szczegółowego zagospodarowania otoczenia zagrody wraz z opracowaniami branżowymi;
- przystąpienie do szczegółowych badań architekto-

nicznych i etnograficznej eksploracji terenu w celu zebrania eksponatów do wyposażenia wnętrza;

— opracowanie scenariuszy wyposażenia wnętrza poszczególnych obiektów.

Ukończenie wymienionych prac i oddanie zagrody do użytku turystycznego nastąpi za kilka lat, tym bardziej że we wstępnym planie zagospodarowania przestrzennego zagrody przewidziano usytuowanie poza ścisłym obszarem ekspozycyjnym rezerwatu co najmniej dwóch dodatkowych okolic biednego i średniozamożnego rolnika, aby w miarę możliwości przedstawić pełny obraz rozwoju ekonomicznego wsi i oddać całe piękno chłopskiej architektury tych okolic.

*mgr Anna Kisielewska
Kierownictwo Odnowienia
Zamku Królewskiego na Wawelu
Kraków*

THE ORCZYK FAMILY FARMSTEAD AT SUŁOSZOWA — A NEW RESERVE OF FOLK ARCHITECTURE

The Orczyk family farmstead, built before 1869, is noted for its essential landscape, architectural and socio-historical values. The author describes the respective buildings of the farm, which make a cloved quadrangle, and suggests that the octagonal barn be used for exhibition of agricultural machines and implements. The next question tackled is that of the progress made so far in the work on preservation of the farmstead in its natural environment as a small

reserve of folk architecture and an evidence of peasant culture of the late 19th century. The conservation carried out until the present day has consisted in repairs to the roof, stone walls, road, etc.). Moreover, work is under way on the setting up on the spot of a conservation and building workshop and on the plan for the development of the immediate surroundings of the farmstead discussed.

IGOR L. ZNACZKO-JAWORSKI

BADANIE ZAPRAW BUDOWLANYCH CERKWI W TMUTARAKANIU I KERCZU ORAZ SOBORU W KIJOWIE*

W instytucie badawczym Akademii Nauk w Leningradzie wykonana została analiza próbek stwardniałych zapraw pobranych z cokołu cerkwi w Tmutarakaniu (Półwysep Tamański), pochodzącej z 1023 r. Przedmiotem badań były dwa rodzaje zapraw wapiennych: biała — próbka nr 186 i różowa — próbka nr 187. Pierwsza zaprawa składała się z wapna i piasku, druga — z wapna, piasku i mączki ceglanej. Ten ostatni element był wprowadzany do zapraw w formie tłuczonej cegły jako dodatek pełniący funkcję wypełniacza odchudzającego, który wzbogacał zaprawę w cechy hydrauliczne, np. zdolność twardnienia w powietrzu i wodzie. Mączka ceglana także intensyfikuje procesy twardnienia zapraw i zwiększa ich wytrzymałość.

W celu wykazania odrębności lub zależności tradycji budowlanych w różnych regionach, zaprawy z cerkwi

w Tmutarakaniu porównano z zaprawami pochodzącymi z innych budowli. Do analizy porównawczej wybrano zaprawy z cerkwi Św. Jana Chrzyciela z początku X w. w Kerczu (zaprawa biała — próbki nr nr 84 i 85) oraz z soboru Zaśnięcia Matki Boskiej klasztoru Peczerskiego (późniejszej Ławry Peczerskiej), zbudowanego w latach 1073—1078 w Kijowie (zaprawa różowa — próbka nr 159).

Części wiążące tych zapraw zostały oddzielone od wypełniaczy, a następnie poddane analizie chemicznej. Dane wagowe, otrzymane przy poprzedzającym analizie chemiczną każdej próbki rozdzielaniu części wiążącej zapraw od wypełniaczy, posłużyły do orientacyjnego określenia stosunku wagowego między substancjami wiążącymi a wypełniającymi w danej zaprawie.

Próbki zapraw poddano również badaniom petrograficznym i mineralogicznym. Wyniki tych badań pozwoliły

* Przydatność przedstawionych w artykule wyników badań omówił I. L. Znaczk o - J aworski w: *Badania zabytków architek-*

tury dla potrzeb konserwatorskich — problem doboru właściwych zapraw, „Ochrona Zabytków”, nr 4, 1973, s. 256.